

УДК 316.34/35**О.А. Рахманов**, канд. соціол. наук*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ВЕЛИКОГО КАПІТАЛУ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена аналізу ролі власників великого капіталу в розвитку української економіки. Виявлено, що в більшості із сфер української економіки домінує національний приватний капітал, який є основою формування ВВП (60–65%). Завдяки українським власникам великого капіталу стало можливе відновлення технологічних і коопераційних зв'язків між виробничими одиницями. Формування великого капіталу пов'язане переважно з чорною металургією та машинобудуванням. Однак останнім часом локомотивом української економіки стає аграрний сектор.

Ключові слова: власники великого капіталу, приватизація, приватний сектор України.

Згідно з теоріями постіндустріального суспільства у розвинутих країнах світу відбувається розмивання межі між виробничим та невиробничим секторами, сервісна економіка превалює над виробництвом товарів. Той факт, що великий приватний капітал України почав формуватися і міцніти за рахунок індустріального, переважно переробного виробництва, наштовхувався на критику, оскільки сировинні та індустріальні економіки, за прогнозами теорії постіндустріального суспільства, переміщувалися на "периферію". Натомість в економічно розвиненому світі домінує сфера послуг, заснованих на інформаційних мережах. Однак остання глобальна фінансова криза показала, що списувати індустріальний фактор зарано. Країни, які почали швидко виходити з кризи, не говорячи вже про Китай, продемонстрували, що наявність потужного виробничого сектору та місткої внутрішньої економіки є запобіжниками стрімкого економічного спаду. Суперечливі процеси перехідного періоду в Україні призвели до перебільшення негативних рис власників українського приватного капіталу. Варто визнати, що багато з цих рис описані справедливо: специфічні рентні (тіньові) доходи, зрощення з владою, набуття кланових, олігархічних ознак тощо. Однак роль власників великого капіталу, яку вони зіграли

в економічній стабілізації та оздоровленні хронічно кризової економіки у 1990-х рр., у громадській думці залишається неартикульованою. Оскільки переважна частина української економіки контролюється приватним сектором, потрібно глянути неупередженим поглядом на роль соціального класу власників великого приватного капіталу, який у розвинутих націй був рушійною силою розвитку економіки.

На суперечливій ролі буржуазії у розвитку модернових суспільств наголошувала марксистська теорія. Буржуазія визначалася насамперед як експлуататорський клас, який живе за рахунок привласнення додаткової вартості. З іншого боку, марксизм визнавав за буржуазією прогресивну історичну роль – під її керівництвом було ліквідовано панування феодальних відносин, створено національні ринки та було закладено основу глобалізації. Разом з руйнуванням дрібного виробництва відбувалися процеси усупільнення та росту виробництва, поглибилися процеси урбанізації, бурхливо розвивалася наука і техніка. "Буржуазія менш ніж за сто років свого класового панування створила більш численні і більш грандіозні продуктивні сили, ніж усі попередні покоління, разом узяті. Підкорення сил природи, машинне виробництво, застосування хімії в промисловості і землеробстві, пароплавство, залізні дороги, електричний телеграф, освоєння для землеробства цілих частин світу, пристосування річок для судноплавства, цілі, немов викликані з-під землі, маси населення, – яке з колишніх століть могло підозрювати, що такі продуктивні сили дримають у надрах суспільної праці!" [1, с. 429]. Однак із розвитком капіталізму історична роль буржуазії, на думку марксистів, суттєво змінюється. "Вона перетворюється на головне гальмо суспільного прогресу" [2, с. 127]. Це насамперед пов'язано з тим, що панівним стає фінансовий капітал і відповідно головною верствою із класу великої буржуазії вирізняється фінансова олігархія. Втім, В. Ворона звертає увагу на те, що буржуазія (капіталісти як власники постійного капіталу) у марксистському трактуванні виводилася за межі процесу виробництва. "Хоча її роль у цьому процесі ставала визначальною, як і внесок у створення нової вартості, зокрема й додаткової: внесок постійного капіталу і витрати розумової праці з організації та управління виробництвом, визначення стратегії розвитку, оновлення техніки та технології виробництва, завоювання ринку збуту продукції й т. ін. Саме внесок буржуазії, а не фізичні зусилля робітників забезпечили гігантське зростання продуктивності праці. В результаті створювана додаткова вартість почала в рази перевищувати необхідний продукт" [3, с. 18].

На відміну від марксистів, інституціональні теорії 1940–1960-х рр. вказували на позитивну роль великого бізнесу, який використовує елементи планування у своїй діяльності і тим самим зменшує стихійність економіки – головне джерело криз. Величезні корпорації, які часто об'єднують у собі декілька виробничих ланцюжків, засновують свою діяльність на

жорсткому регулюванню та плануванню, вирішуючи завдання безперервної дії всієї системи. Крім цього великі фірми мають можливість проводити цінову політику, впливаючи на запити споживачів. Як наслідок, це унеможливає дестабілізаційні дії стихійних процесів [4]. Великі підприємства завдяки хорошій ресурсній та матеріальній базі здатні забезпечити весь цикл створення інноваційного продукту та його практичної реалізації. Позитивну роль великих підприємств в інноваційному процесі також визначають можливості формування монопольної ціни на новітній товар, завдяки чому забезпечується відчутний зиск подібних операцій, оскільки отриманий прибуток йде на покриття витрат при впровадженні інновацій. Варто зазначити, що відмінності між приватним та державним капіталом полягають у різниці в системі організаційних стимулів. Ця відмінність, на думку нобелівського лауреата з питань економіки Дж.Е.Стігліца, полягає у загрозі банкрутства, з якою стикаються приватні фірми, на відміну від державних підприємств, яких за умов кризи може виручити державна субсидія. "Ймовірність банкрутства відіграє важливу роль, вона обмежує масштаби збитків, яких некомпетентний менеджер може завдати приватному підприємству, і вона є природним механізмом заміни неефективних керівних кадрів" [5, с. 250–256].

Досвід розвинутих країн показує, що наявність національного великого капіталу є запорукою конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. Тому "не враховувати в офіційній політиці роль великого капіталу, при включенні України до глобальних інтеграційних процесів, є історичною помилкою. Необхідно усвідомлювати, що великий капітал стає стрижнем української економіки, країноутворюючим фактором у новій державі. І це – головна "зброя" у боротьбі між державами у світовому економічному просторі. Великий приватний капітал – це перевага, а не якесь соціальне відхилення, патологія, якої слід соромитися країні" [6, с. 4]. Це також співвідноситься з тим фактом, що успішна модернізація західних країн проходила за умови, коли опорою реформ були приватна ініціатива та приватний капітал. Звичайно існує досвід модернізації "зверху", коли завдяки планомірній державній політиці національних урядів або ж за участю міжнародних корпорацій. Розвиток місцевої економіки насичувався капіталом, організаційними і технічними навичками. Недовіра до політичних інститутів з боку українського населення та високий рівень корупції в органах влади ставить під сумнів можливість проведення модернізації "зверху" в Україні. Водночас прихід міжнародних корпорацій зустрів би опір як національної олігархії, так і негативно був би сприйнятий в українському суспільстві. Власне, технологія первісного нагромадження капіталу в Україні не в останню чергу була задана схильністю українського суспільства до "ізоляціоністських" стереотипів, а саме несприйняттям ним грошової форми приватизації та залучення іноземного

капіталу на початковому етапі (докл. див. [7]). До того ж високі інвестиційні ризики сприяли тому, що великий приватний капітал відбувся переважно у форматі національного капіталу. Тому для України, в якій вже сформовано великий приватний капітал, більше підходить шлях, коли національні корпорації будуть націлені на економічне зростання та покращення добробуту власних громадян. Саме це зможе стати основним чинником легітимації приватної власності в Україні.

Проникнення приватного капіталу в Україні набуло досить значного поширення в різних видах економічної діяльності. Під впливом масштабної приватизації економіка країни неухильно зазнавала змін. Після завершення масової приватизації приватний сектор посів стратегічні позиції у виробничому секторі української економіки. Уже в 2000 р. на частку підприємств приватної і колективної власності (за винятком державних корпоративних прав – 50 і більше відсотків) припадало 86,2% [8, с. 7]. За загальним визнанням, саме приватизація стимулювала розвиток ринкових інституцій в економіці країни, у першу чергу, інфраструктури фондового ринку та ринку нерухомості. Внаслідок приватизації в Україні було сформовано нову соціально-економічну реальність. Приватний сектор почав відігравати головну роль у розвитку української економіки. У "Статистичному щорічнику за 2004 рік" були надані результати інституційних перетворень, які відобразили суттєву (якщо не абсолютну) перевагу присутності приватної власності в економіці України (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частка об'єктів приватної власності в показниках економічної статистики України за 2004 рік

Показник	%
Кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ)	88,23
Середньорічна чисельність найманих працівників – суб'єктів підприємницької діяльності	75,17
Кількість промислових об'єктів	92,5
Добувна промисловість	88,3
видобування енергетичних матеріалів	73,8
видобування неенергетичних матеріалів	95,2
Обробна промисловість, у тому числі	96,1
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	97,2
легка промисловість	97,9
виробництво деревини та виробів з деревини	98,4
целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість; видавнича справа	84,9

Продовження табл. 1

Показник	%
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	95,3
хімічна та нафтохімічна промисловість	98,2
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	99,1
металургія та оброблення металу	97,0
машинобудування	97,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	28,2
Обсяг реалізованої продукції промисловості	85,3
Добувна промисловість	71,1
видобування енергетичних матеріалів	57,0
видобування неенергетичних матеріалів	94,5
Обробна промисловість, у тому числі	95,2
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	96,9
легка промисловість	98,6
виробництво деревини та виробів з деревини	98,6
целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість; видавнича справа	90,8
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	99,4
хімічна та нафтохімічна промисловість	80,8
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	99,4
металургія та оброблення металу	98,2
машинобудування	90,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	43,2
Інвестиції в основний капітал	64,8
Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво	68,6
Оптовий товаробіг	96,1
Експорт товарів	91,2
Імпорт товарів	66,6

Джерело: [9, с. 319–329].

Ці інституційні перетворення стосувалися насамперед промисловості, де станом на 1 січня 2005 р. у державній власності залишилося лише 7,5% промислових підприємств. Недержавний сектор став переважним майже у всіх сферах економічної діяльності, за винятком виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Частка приватного сектору за обсягами

реалізованої продукції промисловості становила у середньому 85,3% – від 43,2% у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води до 99,4% у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки. Треба зазначити, що перевага приватного сектору визначається безумовним домінування великого національного капіталу в українській економіці, що відобразилося на обсягах інвестицій. Порівняння позицій іноземного і національного капіталу в економіці країни вже в 2005 р. показали, що іноземний капітал (капітал нерезидентів) явно поступається як приватному секторові, так і державному та комунальному секторам (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняння позицій іноземного і національного капіталу
в економіці України, 2005 рік**

	Усього, млрд дол. США	У розрахунку на 1 людину, дол. США
Капітал нерезидентів	16,37	350
Вартість основних фондів		
• у приватному секторі країни	103,2	2200
• у державному і комунальному секторах	125,0	2665

Джерело: [10, с. 8].

Трансформація планової системи в ринкову економіку передбачає передусім формування приватного сектору як основи формування національного ВВП. Як свідчать дані Європейського банку реконструкції і розвитку, частка приватного сектору у ВВП України почала зростати в середині 1990-х років і сягнула 50% у 1996 р. (див. табл. 3). Особливо вражає динаміка 1993–1994 рр., коли частка українського ВВП з приватного сектору зросла відповідно з 15% до 40%. У 2000 р. ця частка вже становила 60%. Протягом 2002–2008 рр. ця частка трималася на позначці 65%. І лише фінансова криза та націоналізація державою низки збанкрутілих банків знизили її за 2009–2010 рр. до рівня 60%.

Таблиця 3

Динаміка частки приватного сектору у ВВП України (%)

Роки	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
%	10,0	10,0	15,0	40,0	45,0	50,0	55,0	55,0	55,0	60,0	60,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	65,0	60,0	60,0

Джерело: [11; 12; 13].

Поява нових приватних власників стала одним із чинників подолання глибокої системної кризи 1990-х рр. Економіка України почала зростати з останнього кварталу 1999 р., а саме перед цим закінчилася масова приватизація. З 2000 р. спостерігалася суттєва позитивна кореляція між глибиною приватизації галузей економіки та їх динамікою зростання. Приватні компанії продемонстрували вищу ефективність господарської діяльності [14, с. 197–203]. Вони стали найважливішим фактором виведення української економіки з глибокої економічної кризи, їхня діяльність забезпечила високі темпи прискорення економічного зростання. За 2000–2003 рр. реальний ВВП в Україні зріс на 31,5%, обсяг продукції промисловості – на 59,0%, сільського господарства – на 10,0%, експорт товарів і послуг – на 79,7%, доходи населення – на 120,8%; вартість основних засобів в економіці протягом 2000–2002 рр. збільшилася на 23,3% [15]. Головним джерелом інвестування в основний капітал впродовж останніх років залишалися власні кошти підприємств і організацій. Так, за підсумками 2009 р. за рахунок власних коштів підприємств і організацій було освоєно 66,1% всіх капіталовкладень [16, с. 201]. Завдяки домінуванню власних коштів фінансування забезпечується платоспроможність і фінансова стійкість підприємств. Саме тому обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) великими підприємствами за останні роки стали зростати і стали домінувати на тлі аналогічних показників середніх та малих підприємств (див. табл. 4). Якщо у 2006 р. їхня частка сягала 36,6% до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності, то у 2009 р. вона зросла до 45,6%.

Таблиця 4

Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) за розмірами підприємств

Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства	
	млн грн	% до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності
2006	694240,5	36,6	846801,9	44,6	357252,6	18,8
2007	950466,9	39,3	1028000,6	42,6	436247,8	18,1
2008	1344754,3	44,6	1177609,4	39,1	492378,7	16,3
2009	1249361,4	45,6	1034749,3	37,7	456667,8	16,7

Джерело: [17, с. 380].

Домінування великих підприємств за обсягами реалізованої продукції (робіт, послуг) простежується у таких сферах економічної діяльності,

як промисловість (71,7% до загального обсягу реалізації цього виду продукції у 2009 р.), діяльність транспорту і зв'язку (69,4% до загального обсягу реалізації цього виду продукції у 2009 р.). Крім цього динамічно зросли обсяги реалізованої продукції великих підприємств у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві: у 2006 р. – 3,5% до загального обсягу реалізації цього виду продукції, у 2009 р. – 27,9%. Зросла частка великих підприємств у таких сферах, як торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – з 17,5% у 2006 р. до 30,9% у 2009 р.; діяльність готелів та ресторанів – з 12,2% у 2006 р. до 25,8% у 2009 р.; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – з 32,8% у 2006 р. до 43,4% у 2009 р.; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – з 5,1% у 2006 р. до 10,0% у 2009 р. [17, с. 380–381].

Справжнім локомотивом розвитку української економіки стала чорна металургія, контроль над якою встановили великі бізнес-групи. В середині 90-х рр. ця галузь, яка охоплює видобування залізної руди і вугілля, виробництво коксу, металургійне і трубне виробництво, стала центром пожвавлення національної економіки й залишається дотепер одним з основних чинників економічного зростання. Великі металургійні підприємства з повним металургійним циклом виробляють на сьогодні близько 96% всієї сталі в країні. В українській сектор чорної металургії входять 11 великих металургійних підприємств, 2 міні-заводи, що були створені на базі структурних підрозділів металургійних заводів, та 2 невеликі заводи, які, практично, не функціонують. До найпотужніших належать 5 металургійних підприємств, що на сьогодні виробляють понад 70% сталі в країні [6, с. 47]. Українська чорна металургія, як і решта галузей, спочатку після розпаду СРСР зазнала стрімкого спаду. Виробництво сталі в 1995 р. становило від рівня передкризового 1990 р. усього 42,4% (середньорічний темп спаду – 11,5%). Проте вже в 1996 р. спад виробництва в галузі було припинено, а далі почалися високі темпи зростання (за винятком 1998 р.). За 1996–2000 рр. виробництво сталі збільшилося на 142,6% (середньорічне зростання – 8,5%) і склало до рівня 1990 р. вже 60,5% [10, с. 27].

Внаслідок приватизації металургійної галузі утворилися п'ять найбільших українських бізнес-груп, які зайняли помітне місце у створенні національного багатства: компанія "System Capital Management", корпорація "Індустріальний союз Донбасу", група "Приват", корпорація "Інтерпайп" та Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча. Приватний капітал, який сформувався на базі металургійного бізнесу, є найпотужнішим і найвпливовішим в Україні. Ставши приватними власниками, бізнес-групи розгорнули свою інвестиційну діяльність у секторі чорної металургії, що мав високий рівень фізичного зносу. Так, впродовж 1995–2003 рр. в у сектор чорної металургії (виробництво чавуна і сталі) було інвестовано \$ 2,09 млрд,

або \$ 231,8 млн щорічно [18, с. 21]. Особлива позиція сектору чорної металургії в українській економіці обумовлена високими, порівняно з іншими галузями, експортними можливостями. Олігархічні бізнес-групи почали наполегливо просувати металургійну продукцію на зовнішні ринки. Швидке поживлення металургійного виробництва стало можливим за рахунок введення в дію зупинених під час кризи 1990-х рр. виробничих об'єктів. Металургійні потужності, що дісталися в спадщину Україні, набагато перевершували потреби внутрішнього ринку країни. Україна, перебуваючи у складі СРСР, не мала самостійного виходу на світові ринки. Проте, вже в 1992 р. Україна самостійно вийшла з металургійною продукцією на світовий ринок. А в 2000 р. Україна стала визнаною країною-експортером і відтоді входить до десятки найбільших металургійних виробників світу. Як свідчать статистичні дані товарної структури зовнішньої торгівлі України, експорт недорогочінних металів і виробів з них перетворився на основну статтю українського експорту товарів (див. табл. 5).

Таблиця 5

**Динаміка експорту недорогочінних металів і виробів з них
та їх частка в структурі зовнішньої торгівлі України**

Роки	1996	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
\$ млрд	4,2	6,5	13,0	14,0	16,4	20,7	27,5	12,8	14,1
Частка в експорті (%)	36,2	44,4	40,0	40,9	42,8	42,1	41,2	32,3	34,5

* Дані за 10 місяців.

Джерело: [19, с. 355; 20, с. 281; 9, с. 275; 21, с. 262; 22, с. 254; 23, с. 264; 24, с. 264; 16, с. 260; 25].

Слідом за чорною металургією поживлення виробництва спочатку поширилося на безпосередньо пов'язані з нею галузі. Після переходу під контроль великих приватних бізнес-груп вугільних шахт покращилися умови праці, оплата продукції та організація відвантаження вугілля. Незабаром бізнес-групи перейшли до контролю й над видобутком енергетичного вугілля. Далі імпульси поживлення з'явилися у більш віддалених сферах – електроенергетиці, машинобудуванні, транспорті тощо.

Менш впливові і потужні бізнес-групи утворилися в інших галузях. Серед них визначають групи, які мають сформований системний бізнес: група "Укрпромінвест" (кондитерське, автомобільне та інше виробництво) та група "УкрАвто" (виробництво і продаж автомобілів, автосервіс), група банку "Аваль" та агрокомплекс "Нібулон" (агропромисловий сектор) та інші. Зокрема, бізнес-група "Укрпромінвест" контролює підприємства, які охоплюють кондитерську і машинобудівну промисловість, транспорт: корпорація "Рошен" – кондитерське виробництво; "Укрпромінвест-Авто" – складання автомобілів і тракторів; "Транспортно-експедиційне підприємство" –

вантажо- і пасажироперевезення. Бізнес-група "Укрпромінвест" активно просуває кондитерський бізнес у Росії. Крім цього, група контролює одне з великих українських підприємств суднобудівної галузі – "Ленінська кузня". До складу групи входить банк "Мрія". Концерн належить до великих автомобільних дилерів у країні. Він є головним акціонером Черкаського автобусного заводу, на якому з 1999 р. налагоджений масовий випуск відомого в Україні малого автобуса "Богдан". На підконтрольному концерну Луцькому автомобільному заводі функціонує найбільше в Україні підприємство зі складання автомобілів "ВАЗ".

Бізнес-група "УкрАвто" утворилась на базі приватизованої державної системи технічного обслуговування всіх типів автомобілів, що вироблялися в колишньому СРСР. Корпорація включає близько 400 підприємств з обслуговування автомобілів, а також найбільшу в країні мережу автосалонів. "УкрАвто" контролює близько третини всіх автомобільних продаж в Україні. Завдяки придбанню 81,59% акцій ОАО "Запорізький автомобільний завод" корпорація є найбільшим і єдиним виробником, що володіє технологією повномасштабного випуску автомобілів ("Таврія", "Славути", різні модифікації "ЗАЗ-Деу").

Сільське господарство – єдиний великий бізнес України, який у часи новітньої фінансово-економічної кризи показав дивовижне зростання. У цій сфері почали формуватися та укрупнюватися трейдерські компанії зі збуту зерна, цукру та соняшнику. Формально сільське господарство як галузь також приватизоване. Кількість державних підприємств невелика. Їх частка в сільському, лісовому, рибному та мисливському господарствах у 2004 р. становила лише 0,7%. За даними Держкомзему, на 1 січня 2004 р. у приватну власність передано 28,1 млн га державних сільськогосподарських угідь (78%) [9, с. 161]. Незважаючи на мораторій щодо продажу землі, тіньове укрупнення земельних угідь стало помітним чинником формування великого капіталу в агропромисловому секторі.

Проявом цього став той факт, що практично всі активи в агробізнесі за час світового фінансового колапсу суттєво подорожчали. Головним висновком рейтингу 100 найбагатших українців, складеним журналом "Кореспондент" у 2010 р., є капіталізація аграрного бізнесу: кожен п'ятий із сотні – власник крупного агрохолдингу. До того ж сенсацією 2010 р. вважається О. Вадатурський – найбагатший зернотрейдер України та найбільш активний інвестор у період кризи. Його агрохолдинг "Нібулон" оцінений в суму більш ніж \$ 1 млрд [26]. На тлі безпрецедентного світового подорожчання харчів сільське господарство України стало перетворюватися у локомотив національної економіки. Зокрема, експорт кукурудзи, м'яса, овочів збільшився більш ніж удвічі. Це відобразилося на товарній структурі зовнішньої торгівлі України: якщо у 2005 р. частка експорту продуктів рослинного походження у загальному об'ємі експорту становила 5%, то у 2009 р.

цей показник сягнув 12,7% [16, с. 260]. Десятка найбільших агрохолдингів країни за кризовий 2009 р. примножила сумарну капіталізацію втричі. До того ж агросектор є одним з небагатьох, де в Україні реально можна залучити інвестора. Це пов'язано з низкою чинників. Перший – це те, що Україна володіє майже третиною світових запасів чорнозему. Другий – вигідна ціна інвестицій: у 1 га української ріллі слід вкласти близько \$ 1 тис. для того, щоб вона дала пристойний результат, натомість у країнах Євросоюзу – від \$ 4 тис. Третій чинник полягає у тому, що Україна – одна з небагатьох країн у світі, де існують холдинги, у чиїх володіннях перебуває від 150 тис. га родючої землі. Четвертий і п'ятий фактори сприятливого залучення іноземних інвестицій – це висококваліфіковані кадри і налагоджені ринки збуту. Як констатує журнал "Корреспондент", за 2009 р. експорт вітчизняного зерна перевищив 10% від світових продажів. Водночас, за оцінками Всесвітньої торгової організації, Україна вже зараз третя в світі за обсягами експорту кормового зерна після США та Аргентини, шоста за експортом пшениці, пшеничного борошна, насіння олійних культур, знежиреного сухого молока і сьома з постачання сиру [27].

Отже, можна відзначити, що заслугою українських власників великого приватного капіталу стало відновлення технологічних і коопераційних зв'язків між виробничими одиницями, раціоналізація руху ресурсів, зниження витрат тощо. Для них стає характерним орієнтація на кінцевий продукт і оздоровлення внутрішньої фінансової ситуації. На початковій стадії власники приватних компаній виконували функцію посередників, відновивши зв'язків між промисловими підприємствами, що задіяні в єдиному технологічному процесі. Згодом, ставши власниками корпоративних прав та залучивши банківський капітал для інвестицій на власні підприємства, вони змогли концентрувати ресурси для вирішення стратегічних завдань.

Однак, довівши свою значимість як чинника ринкової трансформації та економічного зростання, великі власники програють у легітиматії своєї власності в очах населення. Власники крупного капіталу в силу володіння ними необхідними матеріальними та організаційними ресурсами можуть стати тією рушійною силою, яка сприятиме стратегічному просуванню української економіки у напрямку реформ та вступу країни до Європейського Союзу. До того ж, орієнтація бізнес-груп на експортні галузі створила велику залежність зростання національної економіки від розвитку ситуації на світовому ринку та експортних позицій підприємств. Теперішня структура ВВП з перевагою в бік металургії та хімії навряд чи стане оптимальною у майбутньому. Очевидно, що без переорієнтації на виробництво високотехнологічної продукції власники крупного капіталу не зможуть зберегти свою суб'єктність у соціально-економічному розвитку України.

1. Маркс К. Сочинения / К.Маркс, Ф.Энгельс. – 2-е изд. – Т. 4. – М. : Госполитиздат, 1955. – 615 с.
2. Милейковский А.Г. Буржуазия / А.Г.Милейковский, Н.Н.Кучинский // Большая Советская Энциклопедия. – Т. 4. – М. : Советская энциклопедия, 1971. – С. 127.
3. Ворона В. Клас, що виробляє матеріальне багатство нації / В.Ворона // Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В.Ворони, д. соц. н. М.Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – С. 3–22.
4. Теории качественных трансформаций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecouniver.com/economik-rasdel/istekuz/189-teorii-kachestvennykh-transformacij.html>
5. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектору / Дж.Е.Стігліц. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
6. Пасхавер О.Й. Формування великого приватного капіталу в Україні / О.Й.Пасхавер, Л.Т.Верховодова, Л.З.Суплін ; в надзаг. : Центр економічного розвитку. – К. : Міленіум, 2004. – 90 с.
7. Рахманов О. Первинне нагромадження капіталу як соціальний капітал / О.Рахманов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 73–87.
8. Пасхавер О.Й. Приватизація та реприватизація в Україні після "помаранчевої" революції / О.Й.Пасхавер, Л.Т.Верховодова, К.М.Агеєва ; в надзаг. : Центр економічного розвитку. – К. : Міленіум, 2006. – 106 с.
9. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держкомстат України / за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. В.А.Головко. – К. : Консультант, 2005. – 592 с.
10. Пасхавер О.Й. Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством / О.Й.Пасхавер, Л.Т.Верховодова, К.М.Агеєва ; в надзаг. : Центр економічного розвитку. – К. : Дух і літера, 2007. – 130 с.
11. EBRD Transition Report 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/ukraine.pdf>
12. EBRD Transition Report 2010: Recovery and Reform [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf>
13. Structural and institutional change indicators. EBRD Transition Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econ.washington.edu/user/thornj/sci08.xls>
14. Українська приватизація: плюси і мінуси / Є.І.Головаха, В.І.Дубровський, О.М.Кошик, О.Г.Білоцерківець ; під ред. О.Й.Пасхавера. – К. : Альтерпрес, 2001. – 208 с.

15. Сіденко В. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / В.Сіденко, О.Барановський // Дзеркало тижня. – 2004. – № 18 (493). – 15–21 трав.
16. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України / за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.П.Павленко. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 567 с.
17. Діяльність суб'єктів господарювання 2009 : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2010. – 424 с.
18. Розвиток сектора чорної металургії в Україні : аналіт. огляд / Світовий банк. – К. : Міленіум, 2004. – 110 с.
19. Статистичний щорічник України за 1995 рік / Міністерство статистики України ; відп. за вип. В.В.Самченко. – К. : Техніка, 1996. – 576 с.
20. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. В.А.Головко. – К. : Техніка, 2001. – 598 с.
21. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. В.А.Головко. – К. : Консультант, 2006. – 575 с.
22. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. П.П.Забродський. – К. : Консультант, 2007. – 551 с.
23. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. П.П.Забродський. – К. : Консультант, 2008. – 572 с.
24. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.П.Павленко. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2009. – 566 с.
25. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 10 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans/ukr/4654.html
26. Золотая сотня. Эпоха возрождения // Корреспондент. – 2010. – № 22. – 11 июня.
27. Аграрии становятся локомотивом украинской экономики // Корреспондент. – 2010. – № 8. – 5 марта.

Отримано 11.07.11

О.А. Рахманов, канд. социол. наук

РОЛЬ ВЛАДЕЛЬЦЕВ КРУПНОГО КАПИТАЛА В РАЗВИТИИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена анализу роли владельцев крупного капитала в развитии украинской экономики. Выявлено, что в большинстве сфер украинской экономики доминирует национальный частный капитал, который является основой формирования ВВП (60–65%). Благодаря украинским владельцам крупного капитала стало возможным возобновление технологических и кооперационных связей между производственными единицами. Формирование крупного капитала связано преимущественно с черной металлургией и машиностроением. Однако в последнее время локомотивом украинской экономики становится аграрный сектор.

Ключевые слова: владельцы крупного капитала, приватизация, частный сектор Украины.

O.A. Rakhmanov, Cand. of Sociol. Scie.

THE ROLE OF LARGE CAPITAL OWNERS IN UKRAINIAN ECONOMY

The article analyzes the role of large capital owners in Ukrainian economy. Found that in most areas of the Ukrainian economy is dominated by national private capital, which is the basis of GDP (60–65%). Thanks to Ukrainian large capital owners became possible a reconstruction of technological and cooperative relations between production units. Formation of large capital is concerned mainly with black metal and engineering. However, recently a locomotive of Ukrainian economy is agriculture.

Key words: large capital owners, privatization, private sector in Ukraine.